

se kazalo osobnih imena koja se spominju u objavljenim dokumentima. Riječ je uglavnom o opširnim i sveobuhvatnim izvješćima koje je Vladimir Židovec, prvi poslanik NDH u Sofiji, slao Ministarstvu vanjskih poslova NDH u Zagrebu, a neka posebna izvješća upućivana su i izravno poglavniku Anti Paveliću. Nakon smjene Židovca u kolovozu 1943., izvješća poslanstva NDH su i dalje stizala u Zagreb. Ipak, novi poslanici Stijepo Perić i Nikola Rušinović ni po opsegu ni po iscrpnosti nisu pisali izvješća koja bi se mogla mjeriti s onima koja je u Zagreb slao Židovec. Ova objavljena arhivska građa je zanimljiva za daljnje proučavanje povijesti NDH, ali i povijesti drugih država jugoistočne Europe (Balkana) tijekom Drugog svjetskog rata. Doktorica Kisić Kolanović zaključuje da diplomatska izvješća Vladimira Židovca prate stanje ne samo u Bugarskoj, nego i u Mađarskoj, Rumunjskoj, Slovačkoj, Grčkoj, Albaniji, Srbiji, Italiji, Trećem Reichu, Japanu, Turskoj i Sovjetskom Savezu. Izvješća pokazuju koliko su odnosi zemalja okupljenih u zajedničkom savezu s Trećim Reichom i Kraljevinom Italijom zapravo bili heterogeni i međusobno suprotstavljeni. Kisić Kolanović zaključuje da su te zemlje u savezništvo s Trećim Reichom pristupile više u težnji da ostvare svoje nacionalne ciljeve, a manje iz ideoloških razloga naklonjenosti nacističkoj odnosno fašističkoj ideologiji. Kisić Kolanović smatra da Sofija ni u kojem slučaju nije bila na periferiji tadašnjih političkih događaja u Europi, nego u njoj postoji živa diplomatsko-politička aktivnost. Kako je i sam Židovec u rujnu 1942. napisao Paveliću: "Sofija je danas jedno od najzanimljivijih mjesta, te se tu mogu prikupiti razni podaci i iz neprijateljskog tabora, jer se ovdje križaju razni uplivi". U tom smislu knjiga i dva sveska objavljenih dokumenata predstavljaju doprinos i daljnji poticaj hrvatskoj historiografiji. Osim toga, objavljeni dokumenti pružaju najrazličitije mnoštvo podataka i u svakom slučaju su korisni za buduće istraživače diplomacije i vanjske politike NDH, kao i za proučavanje povijesti drugih zemalja jugoistočne Europe u razdoblju Drugog svjetskog rata.

NIKICA BARIĆ

Krunoslav MIKULAN, Siniša POGAČIĆ, *Hrvatske oružane snage 1941.-1945. (ustrojstvo, odore i oznake)*, P. C. grafičke usluge d. o. o., Zagreb 1999., 192 str.

Knjigom *Hrvatske oružane snage 1941.- 1945.* autori K. Mikulan i S. Pogačić ostvarili su zapaženo djelo u suvremenoj hrvatskoj historiografiji. Naime, nitko do njihovog zajedničkog rada nije napravio sustavni pregled određenih vojnih postrojbi koje su se borile u vrijeme II. Svjetskog rata na području nekadašnje NDH. Kako autori napominju u predgovoru *knjiga se (...) nema namjeru baviti politikom niti političkom ocjenom događaja u razdoblju od 1941. – 1945.* te kako (...) *ova knjiga nije pokušaj rehabilitacije ustaškog pokreta.* Pokretačka ideja autora jest prikaz jednog dijela hrvatske vojne povijesti koji je do sada, iz raznih razloga, bio zanemarivan dok su u inozemstvu publikacije slične tematike redovite. Putem pregleda, ranije spomenutih vojnih postrojbi, opisa odora, oznaka činova te znački, amblema, bodeža, zastava i dr. autori su dali velik broj drugih podataka koji će zasigurno naći svoju primjenu. Kako je knjiga sama po sebi tematski vrlo zanimljiva autori planiraju objaviti pregled ustrojstva, odora i oznaka ostalih oružanih snaga, političkih i civilnih organizacija koje nisu opisane u navedenoj knjizi. U tu kategoriju ulaze: *Redarstvena straža, Riznička straža, Uznička straža, Ponovničko oružništvo, Ustaški pokret, Ustaška mladež, državni ministri, činovnici i dr.*

Konceptualno knjiga je podijeljena na poglavlja gdje je na početku *Predgovor* (9.- 11.) a zatim slijede *Hrvatsko domobranstvo* (11.- 144.), *Ustaška vojnica* (145.- 172.) te *Hrvatske oružane snage* (173.- 185.). Na kraju je *Pogovor* (186.- 189.) te *Popis literature* (190.- 192.).

Poglavlje *Hrvatsko domobranstvo* kao kompleksna tema podijeljeno je na manje cjeline kako bi raščlamba i opis vojnih jedinica bio jasniji. Podjela je napravljena prema rodovima vojske na sljedeći način: Kopnena vojska, Zrakoplovstvo, Mornarica, Hrvatsko oružništvo, Narodna zaštita, Državna radna služba. Do 16. travnja 1941. službeni naziv za novu Hrvatsku vojsku bio je *Vojska države Hrvatske* a tada je promijenjen u *Hrvatsko domobranstvo*. U prvo vrijeme u sklopu *Hrvatskog domobranstva* nalazile su se sve prometne ustanove kao i sve snage sigurnosti no kasnijim promjenama to je izmijenjeno. Autori za svaki rod vojske iznose podatke o osnutku (mjesto i datum ako su poznati), stacionarnom mjestu jedinice (zborna područja), odorama (uključujući kape, kabanice, surke i dr.), vojnim oznakama, zastavama te oružju (puške, bodeži). Zahvaljujući trudu autora sve je popraćeno brojnim fotografijama, bilo iz arhivskih ili privatnih zbirki, te ilustracijama. Uz podatke o zapovjednicima vojnih postrojbi i strukturnoj podjeli jedinica dat je zanimljiv primjer usporedbe jugoslavenskih naziva i novih, Hrvatskih, u vojsci kao npr: vojska- armija, zbor- korpus, zdruk- brigada, bojna- bataljon i sl. Sa promjenom naziva pojedinih vojnih jedinica mijenjani su i nazivi činova npr: armiski đeneral- general pješništva, topništva, konjanništva, major- bojničnik, kapetan I. klase- nadsatnik, kaplar- desetnik, redov- domobran i dr. Naravno, sa svim opisima istaknuta je i problematika koja je pratila osnivanje nove vojske u ratnim vremenima. Između ostaloga, prema istraživanjima autora, napomenuto je kako su se u početku nosile odore jugoslavenske vojske ali bez kraljevskih oznaka već sa novim, hrvatskim, u obliku trobojnike. Do samog kraja rata iste su bile prisutne među regularnim vojnim jedinicama NDH uz, dakako, izmijenjene oznake. U prvom poglavlju autori se posebno osvrću na 369. *Pojačanu pješačku pukovnicu*, *Lako- prevoznici zdruk* zatim na 13. *SS diviziju Handžar* i 23. *SS divizija Kama* gdje daju, osim osnovnih podataka o izgledu, i prikaz njihovog ratnog puta. Pored toga, zanimljiv je opis i lokalnih legija poput *Hadžiefendića legije*, *Huskine legije* i *Dobrovoljna protukomunistička milicija*. Među opisima uvrštene su i *Njemačke čete Hrvatskog domobranstva* te *I. satnija Ukrajinaca legionara*.

Ustaška vojnica ima svoje korijenje u Ustaškoj vojsci koju je Ante Pavelić sa svojim suradnicima stvarao u emigraciji od 1933. do 1937. godine. Početkom travnja 1941. ista je nazvana *Ustaški prodorni odjel* koji je krenuo prema Zagrebu i ušao u grad 15. travnja iste godine. Odjel je zatim preimenovan u *Bojnicu Glavnog ustaškog stana* a u svibnju iste godine u *Bojnu Glavnog ustaškog stana* odnosno *Bojna G. U. S.-a* da bi nakon nekoliko mjeseci postrojba dobila svoj konačni naziv *Poglavnikova tjelesna bojna (PTB)*. U poglavlju *Ustaška vojnica* uz fotografije odora i grafičkog prikaza činova, autori su opisali ustaške surke, kabanice, kape i ostalu opremu te dali zanimljiv prikaz, uz ranije spomenuti PTB, ostalih jedinica poput ustaških glazbenika te lovačkih i skijaških postrojbi. Zahvaljujući trudu autora stvorena je tablica ustaških činova u pojedinim razdobljima od 1934. do 1945. godine te usporedba naziva činova u ustaškoj vojsci i domobranstvu. U ustašku vojnici spadao je i odred *Vojnice Njemačke narodne skupine- Einsatzstaffel* gdje su autori opisali njihove odore i oznake.

U drugoj polovici 1944. počelo se s planiranjem stvaranja oružanih snaga koje su trebale ujediniti sve vojne jedinice *Ustaške vojnice* i *Hrvatskog domobranstva*. U zadnjem, trećem, poglavlju autori na već utvrđenom principu opisuju fizički izgled Hrvatskih oružanih snaga sa zanimljivim dodatkom tablice koja prikazuje boje časni-

čkih odora npr: četni general- skrletnocrvena, tehničke i opkoparske službe- čelično zeleno i sl. Prva združena postrojba oružanih snaga utemeljena je u listopadu 1944. pod nazivom *I. Hrvatska udarna divizija* a naknadno je postrojeno još 15 divizija. U siječnju 1945. stvoren je *Poglavnikov tjelesni zbor* a zatim u ožujku iste godine *II., III., IV., i V. Hrvatski zbor* koji je upravljao divizijama na svom operativnom području. U skladu sa odredbom o ujedinjavanju vojnih jedinica uvedene su i jedinstvene oznake činova za *Hrvatsko domobranstvo* i *Ustašku vojnici s PTS-* om isključujući neke dijelove poput *Ratne mornarice* ili *Vojnog zrakoplovstva*. Na kraju trećeg poglavlja umetnuta je tablica sa usporednim prikazom naziva činova njemačkih oružanih snaga (*Werhmacht*) i Kopnene vojske Hrvatskog domobranstva 1942.- 1945. godine. Iz dotičnog pregleda moguće je zaključiti kakav je bio odnos između činova raznih dijelova Oružanih snaga NDH i njemačke vojske. Uz navedenu tablicu dana je i dodatna sa usporednim prikazom činova njemačke Kopnene vojske (*Deutches Heer*), talijanske Kopnene vojske (*Regio esercito italiano*), Dobrovoljačke milicije za nacionalnu sigurnost (*MVSN*) i Kopnene vojske Hrvatskog domobranstva.

Knjiga obiluje zbirnim i pojedinačnim fotografijama Hrvatskih vojnika u vojnim odorama te slikama vojnih predmeta poput kapa, sablji, bodeža, zastava, oznaka i odlička. Sasvim sigurno, vizualnom identitetu doprinose bogate ilustracije Darka Pavlovića koji je vjerodostojnim prikazom unio boje među crno bijele fotografije Hrvatskih vojnika u II. svjetskom ratu. Istraživanje je bilo dugotrajno s obzirom da je bilo teško pronaći potrebne podatke o ustrojstvu, odorama i oznakama oružanih snaga u Hrvatskoj. Iako je Hrvatsko domobranstvo izdavalo svoj *Vjesnik naredba* ono je imalo običaj da se u njemu ne objave sve naredbe dok su ostale objavljivane putem šapirografiranih okružnica koje su zapovjedna mjesta dijelila podređenim jedinicama. Pored toga, problem je i u tome što je većina arhivske građe, potrebna za istraživanje ove teme, nakon završetka rata prebačena u Beograd. Autori napominju kako su moguće pogreške te mole za razumijevanje i potencijalnu nadopunu kako bi tema bila zaokružena. To je uostalom bio i njihov osnovni interes.

VLADIMIR HUZJAN

Narcisa LENGEL-KRIZMAN, *Genocid nad Romima-Jasenovac 1942.*, Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, Jasenovac-Zagreb 2003, 168 str.

Povijest romske manjine na području Hrvatske vrlo je slabo historiografski obrađena. Ne postoji niti jedno sintetsko historiografsko djelo koje obrađuje šestostoljetnu povijest Roma na području Hrvatske. U prošlosti hrvatske znanosti nalazim tek Josipa Matasovića kao prvog hrvatskog povjesničara koji je promotrio jedan dio povijesti Roma na području Hrvatske (on je 1928. napisao članak "Cigani u terezijanstva i jozefinizma" u časopisu *Narodna starina*). Prije njega je hrvatski književni filolog i historičar, Franjo Fancev, 1912. napisao niz članaka u *Narodnim novinama* pod naslovom "Prošlost i sadašnjost cigana" i to na prostoru Hrvatske. Sociolozi, pedagozi, svećenici, lingvisti i socijalni radnici u hrvatskoj znanosti ponajviše su proučavali romsku manjinu u Hrvatskoj. Ovaj manjak historiografske pažnje prema proučavanju Roma donekle ispravlja povjesničarka dr. Narcisa Lengel-Krizman knjigom *Genocid nad Romima-Jasenovac 1942.*

Autorica se ponajviše u svom dosadašnjem radu bavila suvremenom poviješću Hrvatske, s posebnim naglaskom na proučavanje židovske zajednice u Hrvatskoj. U